

УДК 321 : 342.524 «20»

УКРАЇНЬСЬКА ПАРЛАМЕНТСЬКА ЕЛІТА ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ У БОРОТЬБІ ЗА ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД У ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1906 р.)

Валентин Доморослий

Уманський національний університет садівництва
Україна, 20305, Черкаська область, м. Умань, вул. Інститутська, 1
e-mail: dovaevrobo63@gmail.com

Еліта є обов'язковою складовою життя будь-якої організованої спільноти, і вона завжди формується з самої цієї спільноти. Багато у чому погляди, цінності, культура політичної еліти можуть служити індикатором рівня розвитку самого суспільства.

Історично еліта завжди виконує дві функції: створення та розвитку. На певному етапі історичного розвитку в суспільстві утворюється група людей, які здатні принести якісні зміни та створити нову систему життя самого суспільства. Якщо це вдається, то наступним головним завданням для цієї групи є збереження створеної системи та її подальший розвиток [1]. Тому поки існує створена система, еліта завжди формується з конкретних джерел.

Наша національна еліта має більш як тисячолітню історію. Саме еліта українського народу витворила Київську Русь, одну з найбільших і наймогутніших держав свого часу, перед силою якої пасувала навіть Візантія та пращури нинішніх пихатих європейських лідерів стояли у черзі, щоб через одруження з доньками «тестя Європи» Ярослава Мудрого поріднитися та заручитися підтримкою могутнього партнера на Сході Європи.

У XIV-XVI ст. національна еліта на кшталт Заславських, Збараських, Сангушок і декого з Вишневецьких, зайняла колаборантську позицію та пішла на співробітництво з окупантом – польськими магнатами, проте інша частина – інтелектуальна еліта – Клірик Острозький, Герасим Смотрицький, Лаврентій Зизаній, за підтримки Василя-Костянтина Острозького, розвивали освіту та науку, торували шлях до зростання національної свідомості народу.

Із середньовічної козацької шляхти розпочинається народження нової еліти: Богдан Хмельницький – започаткував Гетьманщину, Іван Мазепа відновлює традицію державницької підтримки національної культури, а Павло Полуботок – створив першу у світі Конституцію на демократичних засадничих принципах.

Еліта XIX ст. працювала у різних сферах,

збагачуючи світову культурну скарбницю: поет, художник, мислитель Тарас Шевченко, композитор Семен Гулак-Артемівський, історики – Микола Костомаров, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький; фізик-відкривач X-променів Іван Пулюй, математик Михайло Остроградський, винахідник та автор проекту ракети Микола Кибальчич, поет Іван Котляревський, бізнесмен та урядовець Михайло Терещенко, поет і філософ, мислитель Іван Франко, поетеса Леся Українка.

Початок XX ст. характеризується новою сторінкою в історії національної еліти. Частина її, виходячи з неготовності українського суспільства до боротьби за національне визволення зі зброєю у руках, бере участь у новому виді суспільної діяльності – парламентській роботі, як засобу розширення самоврядності краю та вирішення проблеми політичних прав і свобод населення.

Вище названі сподівання тогочасна еліта поклала на Першу Державну Думу Російської імперії, про скликання якої було прийнято рішення на таємному засіданні 19-26 липня 1905 року у Петергофі за участю царя Миколи II, яка «повинна бути знайома не тільки з потребами і проблемами країни, але і з її настроєм, градусом її психологічної температури» [9, с. 79].

6 серпня 1905 р. був опублікований маніфест про скликання законодавчої Думи, але демократичні сили виступили з гаслом її бойкоту.

Порядок формування Державної Думи, названої «булігінською» за іменем автора законопроекту про її заснування міністра внутрішніх справ Булігіна, регулювався спеціальним Положенням про її вибори. Цей правовий акт містив низку істотних виборчих обмежень для значної кількості підданих Російської імперії. Так, з виборчого корпусу виключалися жінки, особи чоловічої статі, молодші 25 років, військовослужбовці, учні, «бродячі іногородці» [12, с. 144].

Невдоволення цим проектом, вибух загального страйку у жовтні 1905 р., в якому брали участь більше 2 млн. чоловік, привело до прийняття Маніфесту 17 жовтня 1905 р.

Маніфест поклав початок елементам законності, надавав Думі законодавчого статусу. Жоден проект закону не міг набрати чинності без затвердження Думою. Таким чином, Маніфест докорінно змінив суть основних законів. Замість однієї державної волі він заклав в основу державного ладу дві рівнозначні волі: царя та самодержавного народу. Заступником волі останнього і мала стати самодержавна Дума [6, с. 151]. У цьому й полягала основа конституційного державного устрою монархії. І після Маніфесту Росія рішуче наблизилась до цього. Наростаючий революційний порив примусив уряд видати новий виборчий закон 11 грудня 1905 р. «Височайший именной указ правительственному сенату», який значно збільшував число виборців.

Обраними могли бути тільки особи, які володіли російською мовою. Депутати Державної Думи, які обіймали платні посади на державній службі, мусили піти у відставку. Виняток допускався для міністрів, які могли зберегти свої посади.

Від України до Думи було обрано 102 депутати. Але основна маса виборців в Україні (ними, як відомо, були мешканці сільської місцевості) йшла за платформами депутатів-селян, які будуть відстоювати їхні інтереси. Така ж картина повторилася і на з'їздах дрібних землевласників. Виняток був зроблений для деяких популярних земських діячів: І. Шраг, Ф. Штейнгель, О. Свечин, Л. Яснопольський, І. Присецький, М. Миклашевський, М. Біляшівський [5, с. 35].

Розпочала Дума свою діяльність 27 квітня 1906 р. Скликання першого парламенту, на який покладалося стільки надій, ставило перед українським громадянством важливе завдання – винести на широкий простір і поставити на міцну основу ті справи, що їх перед тим український рух проводив у підпільній діяльності.

З початком роботи першого російського парламенту вся ця праця мала втілитися в одному осередку – у парламентській організації, утворення якої стало однією з нагальних потреб усього визвольного руху. Утворити у Думі таку організацію було вирішено ще в Україні. Ще під час виборів багатьом депутатам, між ними І. Шрагу та В. Шемету були дані накази створити окрему в Думі депутатську фракцію та боротися за відновлення прав українського

люду. На жаль, ми не знайшли тексту цих наказів, але про них згадували у пресі тих часів [11].

Організацією парламентської фракції зайнялися депутати, представники тогочасної української національно-свідомої еліти Федір Штейнгель, Ілля Шраг, Володимир Шемет, Павло Чижевський. Окрім депутатів велику роль в організації фракції відіграли національно-свідомі інтелектуали Санкт-Петербурга Олександр і Софія Русови, Василь Доманицький, Петро Стебницький.

Група національно свідомих українських депутатів у стінах Державної Думи була створена 1 травня 1906 р. та називалася «Українська парламентська громада». Головою її було обрано Іллю Шрага, секретарем – Михайла Біляшівського. Втішно відзначити, що до цієї групи увійшли і дехто з тих депутатів, що досі позиціонував себе як росіяни, аніж українці, а тепер, зрозумівши свій обов'язок перед рідним краєм, вирішили стати на захист його прав. Ними були такі шановані постаті, як професор Микола Ковалевський і чернігівський земський діяч Олексій Свечин [3].

З метою допомоги парламентській громаді до Петербурга зі Львова приїздить професор Михайло Грушевський, який був добре обізнаний з досвідом діяльності українських депутатів в австрійському парламенті (рейхсраті) та крайових сеймах Галичини та Буковини. Він і став організатором та ідейним натхненником друкованого органу громади – часопису «Украинский вестник». Редактором видання був Михайло Славинський, секретарем Дмитро Дорошенко. У роботі журналу брали участь кращі наукові сили України: Михайло Грушевський, Борис Грінченко, Іван Бодуен-де-Куртене, Михайло Туган-Барановський, Федір Вовк, Олександр Лотоцький, Сергій Єфремов, Іван Франко. Журнал був першим загальноросійським виданням ХХ ст. присвяченим життю в Україні, її політичним, економічним і соціальним аспектам.

Одним з основних питань, які постали перед тогочасним українським суспільством, була проблема вирішення політичних прав і свобод, адже населення Російської імперії було одним з найбезправніших у світі.

Більшість населення Російської імперії була позбавлена елементарних прав, якими користувалися народи більшості європейських країн. Народ не мав можливості впливати на формування політики держави, так як у Росії існувало самодержавство з його абсолютистською владою, яка передавалася з покоління у покоління

та була позбавлена всякого контролю. Чиновники й управлінці також призначалися самодержавством і були безконтрольними у своїй діяльності. Таким чином, населення держави не могло впливати на внутрішню та зовнішню політику шляхом виборів своїх представників у законодавчі та виконавчі органи.

Робітники та селяни терпіли грандіозне свавілля з боку роботодавців, але виявити своє незадоволення не могли, оскільки існувала заборона створювати професійні спілки та виступати зі страйками для висунення своїх вимог.

До 1905 р. всі верстви населення імперії були позбавлені права створювати свої організації – партії для відстоювання своїх інтересів, перш за все класових. Лише Маніфест 17 жовтня 1905 р. дав право на це, але ним у повній мірі користувалися лише організації проурядової орієнтації: «Союз русского народа», «Союз Михаила Архангела», «Союз 17 октября» (октябристи). Інші партії, навіть Партія ліберальної буржуазії – конституційно-демократична – відчували у своїй діяльності різноманітні обмеження, які переходили до прямих репресій.

З самого початку роботи Думи виявилось, що нормальна робота розбивалася об безвідповідальність урядових чиновників. Та й депутати-громадівці від селян вносили хаос у роботу, ніяк не могли визначитися з пріоритетами у своїй діяльності. Депутат, член громади М. Михайличенко у своєму виступі 29 квітня 1906 р. запропонував направляти свої законопроекти прямо до народу, апелювати до нього і від нього чекати їх здійснення. Але ця пропозиція очевидно була утопічною та не знайшла підтримки серед депутатів Думи. Наступний громадivecь Г. Заболотний, насамперед, запропонував розглянути закон про скасування смертної кари, оминувши Державну Раду, що також було неможливо в умовах тогочасного законодавства [8, арк. 853].

М. Михайличенко у своєму повторному виступі під час обговорення адреси цареві, описуючи страждання робітників і критикуючи панівні класи, виразив зневіру в Першу Державну Думу, її можливості розв'язати комплекс проблем, які стояли перед країною: «тільки Установчі Збори дадуть народові те, що йому треба» [7, с. 857], – заявив він.

Далі депутати заходилися критикувати думську надбудову – Державну Раду. «Державна Рада, – заявляв, з притаманним йому гумором, один з фундаторів громади А. Грабовецький у своєму виступі 2 травня, – старий мішок, в який вливається нове пиво. Старий

мішок розірветься, а нове пиво з нього вилетіть. Він складений без нашого відому, то ж нехай без нас і розійдеться». Свого колегу по фракції підтримав М. Онацький: «Як це так буде, що Дума буде думати, а Державна Рада в одну хвилину відмінить всі законопроекти? Так навіщо ж ми обрані? Державна Рада має роз'їхатись по домівках. Якщо ж не згодиться роз'їхатися, треба дати її членам грошей на дорогу» [10, с. 857].

Організаційності та структурованості роботи української парламентської громади стала набувати, коли до справи долучалися представники тогочасної національної еліти.

З ґрунтовною промовою, із внесенням суттєвих поправок виступив член громади М. Ковалевський. Він зауважив, що автори звертання, всіма силами намагаючись позбавити статусу Державної Ради, не звернули увагу на те, що сама Дума – заклад безправний, який перш за все має потребу в розширенні своїх прав. Думський статут не передбачав за її членами права законодавчої ініціативи. Проекти нових законів можуть бути внесені тільки думською комісією, і то тільки у тому випадку, коли відповідний міністр не визнає можливим внести свій законопроект з висунутого питання. Далі важливим правом парламенту було бюджетне право. Воно полягає у тому, що жоден податок, ані жодна витрата державних сум не могла бути здійснена без згоди парламенту. Парламент санкціонує перелік державних видатків, і якщо вони не затверджені, то стягнення податків є незаконним. Нарешті Державна Рада не може мати права вносити якінебудь зміни у закони, прийняті парламентом, – вона може або відкинути їх, або ж цілком прийняти. Поправки М. Ковалевського про законодавчу ініціативу та бюджетне право, виголошені ним 3 травня 1906 р., були прийняті Думою. Крім цього промовець детально продемонстрував на прикладі країн Заходу необхідність відповідальності міністрів перед народними представниками в інтересах самої монархії й особи монарха, а також вказав на неприпустимість поєднання у такому бюрократичному закладі, як Державна Рада, функцій законодавчого й адміністративного характеру. Оратор виступив прихильником двопалатної системи, але, по-перше, верхня палата повинна бути обов'язково виборною, по-друге, вона може мати характер винятково законодавчої влади, з обмеженою компетенцією, наприклад, у питаннях фінансів. Державна Рада, на думку М. Ковалевського, може бути залишена винятково для функцій адміністративного характеру.

Час роботи громади був революційним, незважаючи на те, що вона йшла на спад, поліція, почасти без суду та слідства, затримувала підозрюваних в антидержавній діяльності, то ж за цих умов необхідно було звернути увагу на проблемі недоторканості особи. Під впливом своєї інтелектуальної еліти громада взяла участь в обговоренні цього проекту закону, що був внесений 8 травня 1906 р., який шляхом скасування низки статей позбавляв би «посадових осіб поза судовим шляхом на селян, козаків і іногородців накладати адміністративні стягнення і право адміністративної висилки». Проект передбачав у параграфі 1: «Ніхто не може бути судимий інакше, як за злочини і проступки, передбачені діючим законодавством» [4, с. 273].

На органи судової влади покладалися обов'язки охорони недоторканості особи, житла та приватної кореспонденції. Ніхто не міг бути взятий під варту інакше, як у силу законного наказу компетентної судової влади. Далі законопроект передбачав, щоб кожен, хто неправильно позбавлений волі, на вимогу судової влади повинен бути звільнений, а посадові особи, винуваті у цьому, притягнуті до відповідальності. Передбачалося заборонити свавільні обшуки, за винятком випадків зазначених у Кримінальному кодексі. Заборонявся також перегляд поштової та телеграфної кореспонденції сторонніми особами. Потерпілі від неправильних дій адміністративної влади мали право вимагати через судові органи компенсації за вчинені збитки.

Від української громади по даній проблемі виступив М. Ковалевський, який, зваживши на складність питання, акцентував увагу на вирішенні двох вимог: дійсне забезпечення недоторканості особи, житла, листування та тимчасового припинення дії законів про недоторканість особи, запропонувати передати його для підготовки до Комісії. Його пропозиція була підтримана.

Але у зв'язку з передчасним розпуском Думи закон так і не був прийнятий.

15 травня від імені 151 депутата була внесена заява «Основні закони про громадянську рівність». У ній зазначалося, що всі громадяни рівні перед законом. Визначалися шляхи, якими можна було досягти цієї рівності. У сфері обмежень, зумовлених національністю та релігією, на думку авторів, вистачило б лише однієї заяви Думи про запровадження відповідних законів; в інших сферах зняття обмежень пов'язувалося зі скасуванням старих законів і прийняттям нових.

Відносно привілеїв дворянству відзначалося, що вони розповсюджуються не тільки на власні права дворян, а й на громадянські та політичні, знаходячи своє відображення на устрої місцевого самоврядування, і тому скасування привілеїв дворянству пов'язане з більш-менш значною реформою самоврядування. Також передбачалося частково переглянути законодавство стосовно ставлення до жінок.

Для розгляду цієї заяви автори пропонували створити думську комісію у складі 33 осіб.

М. Ковалевський у своєму виступі 6 червня 1906 р. відмітив, що перед тим, як передати законопроект до комісії, депутати повинні його обговорити на пленарних засіданнях. Далі доповідач зауважив, що коли надавати рівні права жінкам з чоловіками, то необхідно зрівняти їх в обов'язках. Т. Локоть зауважив, що «Записка 151-го» містить суттєву неточність. На його думку, при її читанні важко вирішити, чи має вона на увазі повну ліквідацію обмежень між різними прошарками чи лише часткову. Таким вирішенням питання задовольнитись не можна. Неповна рівність була б абсурдом, а тому необхідно ліквідувати всілякі неясності та скасувати становий поділ суспільства.

Українська думська еліта вимагала від царизму надавати рівні права та свободи усім народам імперії без винятку. Так, депутат І. Заболотний у своїй промові 8 червня виступив за скасування обмежень щодо євреїв [2, с. 434]. Проте не всі національні представництва у парламенті дотримувалися подібної позиції. Польська парламентська еліта, порушуючи домовленості Спільки автономістів у Думі (до якої входили представники недержавних народів імперії, які домовилися спільними силами боротися з самодержавством за автономний устрій, за розширення прав і свобод населення), виступала за надання політичних прав і свобод лише полякам, ігноруючи, як домовленості, так і проблеми інших народів.

Протягом революції царизм, захищаючи свої позиції, широко застосовував смертну кару. Законопроект про скасування смертної кару був внесений 18 травня 1906 р. Він складався лише з двох статей: «Стаття 1. Смертна кара скасовується. Стаття 2. У всіх випадках, в яких чинними законами (кримінальний кодекс, кодекс покарань кримінальних і виправних, військовий і військово-морський статуту про покарання) передбачена смертна кара, вона замінюється безпосередньо наступним за тяжкістю покаранням» [4, с. 434].

Під час його обговорення, представник Громади Т. Локоть заявив, що факт покарання

смертю 8-ми робітників Риги за участь у повстанні проти царату є, з точки зору народу та Державної Думи, злочин, який підлягає найсуворішому покаранню. Депутат повідомив пленарне засідання, що на всі звернення з цього питання уряд відповідав глибоким мовчанням. Вихід із ситуації, що склалася, на його думку, один: «ми повинні собі твердо й ясно поставити питання: що далі? І якщо ми поставимо це питання, то швидко наблизиться та хвилинка, коли ми скажемо, що народному представництву залишився лише один засіб: сформулювати всі народні... не сподівання, а вимоги, висунути їх у категоричній формі існуючому режимові та сказати: або ми, тобто народне представництво, або цей руйнуючий країну старий режим!» [4, с. 300].

М. Ковалевський відзначив, що історія скасування смертної кари ставить нас перед фактом, що, перш за все, її відмінюють по відношенню до політичних в'язнів. Історія свідчить протилежне, вона у Росії відмінена імператрицею Єлизаветою Петрівною для звичайних злочинців, і продовжує застосовуватися все частіше до політичних в'язнів. Виступаючи за відміну смертної кари, М. Ковалевський привів слова одного з найкращих знавців Росії Анатолія Леруа-Бельє, який написав на його ім'я такі слова: «Я впевнений, що у недалекому майбутньому отримаю від вас телеграму про те, що перший російський парламент висловився за відміну смертної кари. Цим він здійснить великий акт милосердя і прискорить на багато десятків років прогресивний розвиток людства» [4, с. 308].

Після тривалого обговорення приймається пропозиція депутата від партії конституційних демократів – відомого письменника В. Набокова, про передачу законопроекту до Комісії для остаточної розробки.

26 травня Перша Державна Дума приступила до повторного розгляду законопроекту про смертну кару. У зв'язку з цим було повідомлено міністрів юстиції, військових справ про початок розгляду питання, але вони відповіли, що у зв'язку з важливістю названої проблеми, вважають за необхідне скористатися місячним терміном, який надається їм законом про Державну Думу для подання своїх висновків.

Думки депутатів-громадівців з цієї нагоди розділилися. Деякі з них (Т. Локоть, М. Михайличенко) вважали за необхідне, незважаючи на існуюче законодавство, приступати до обговорення законопроекту. Друга група була переконана, що не варто порушувати закон.

19 червня законопроект повернувся до Ду-

ми. Відбулося бурхливе засідання завдяки присутності міністра юстиції Г. Щегловитова, головного військово-морського прокурора П. Матвієнка, головного військового прокурора Ю. Павлова та заступника міністра внутрішніх справ Г. Макарова, які у своїх виступах дружно захищали смертну кару, мотивуючи це специфікою армійської та флотської служби. Їх виступи переривалися криками «Вбивці», «У відставку» [4, с. 319].

Розпочалося обговорення. Представник громади Є. Шольп пропонував скасувати смертну кару, як у мирний, так і військовий період, його доповнення комісією прийнялося.

Врешті-решт закон про скасування смертної кари був прийнятий 26 травня одногосно у такій редакції:

«Ст. 1. Смертна кара відмінюється.

Ст. 2. У всіх випадках, в яких передбачена діючим законодавством (кримінальний кодекс, кодекс про покарання кримінальні та виправні, військовий і військово-морський статuti про покарання) встановлена смертна кара замінюється безпосередньо наступним по категорії покаранням» [4, с. 338].

Свою участь у ліквідації смертної кари відіграла й українська депутація. По даному питанню виступило 7 депутатів, з них 6 – члени української громади (А. Грабовецький, І. Заболотний, М. Ковалевський, Т. Локоть, М. Михайличенко, Є. Шольп) [4, с. 286-338].

Наступним важливим питанням, яке хвилювало тогочасну еліту це свобода зборів. Законопроект стосовно цієї проблеми був внесений на обговорення Думи 30 травня 1906 р. у такій редакції: організатори зборів зобов'язувалися за 24 години до початку заходу повідомити начальника місцевої поліції; зборилися збори під відкритим небом, на відстані однієї версти від місцезнаходження царя і від місця засідання Державної Думи, а також всілякі збори на залізничному полотні. Проект допускав збори на вулицях і площах лише у тому випадку, коли «вони не заважають вільному вуличному рухові». Документ надавав право поліцейському чиновникові закривати збори, «якщо вони набудуть характеру безпосередньої загрози суспільній безпеці» [4, с. 356]. Всі ці пункти, а особливо туманні та розпливчасті терміни «не загрожують вуличному рухові» й інші, противники проекту вважали неприпустимими. Такі перестороги носили відбиток поліцейського режиму, вони давали у руки адміністрації сильну зброю, поліцейський контроль, який на свій розсуд міг не дозволити або розпустити збори чи мітинги.

До противників цього проекту приєднався М. Ковалевський. Його виступ 19 червня 1906 р. був взірцем зваженості та компетентності. Він, посилаючись на міжнародний досвід, заявив, що ніде у світі не існує особливого права зборів, це право притаманне кожному громадянину, так як воно складається з двох прав: свободи переміщення та свободи слова. Коли об'єднати ці два права, то отримуємо право зборів. Тому англійці, на яких послався оратор, розглядають право зборів як притаманне кожному англійському громадянину право збиратися як на відкритому просторі, так і в закритому приміщенні, при умові перебування біля нього поліцейських, які охороняють ці збори. Коли ж буде порушуватися порядок, організатори через суд будуть притягнуті до відповідальності за порушення, а не за те, що не попередили за 24 години.

Далі промовець висловив свою незгоду проти обов'язкового зібрання у приміщенні, тому що його не завжди можна знайти. Закінчуючи свій виступ, оратор заявив: «Якщо ми будемо наполягати на тому, щоб на відкритому просторі не могло бути зборів, а у закритому приміщенні збори можуть відбуватися тільки при умові попередження поліції за 24 години, то цим порушуються права, головним чином, робітників, які не зможуть своєчасно користуватися правом зборів при тих зіткненнях, які бувають між працею та капіталом. Розриви між працею та капіталом шкідливо відбиваються на підприємцях, іноді на промисловості, але завжди і, головним чином, вони шкідливо відбиваються на робітниках, які часто не можуть зробити необхідних заощаджень на випадок страйку та не мають засобів довести страйк до сприятливого для завершення» [4, с. 364].

М. Ковалевський рішуче виступив проти законопроекту та подав свій голос проти подання його на розгляд комісії.

У результаті дискусій, Дума більшістю голосів постановила передати законопроект для остаточної розробки у Комісію, але у зв'язку з розпуском Думи він так і не був прийнятий.

У діяльності української еліти початку ХХ ст. простежується тенденція у тому, вона не тільки намагається щось зробити для себе, а й для народу, зокрема, розширення його економічних прав. Під її впливом фракція взяла на себе ініціативу щодо скасування закону 15 квітня 1906 р. про заборону страйків для сільськогосподарських робітників: «По проекту правил проти виникнення страйків серед сільських робітників». Закон був виданий наперекір урочистій обіцянці Маніфесту

17 жовтня про те, що ніякий закон не може набрати чинності без ратифікації його Державною Думою, та забирав у сільських робітників єдиний дієвий і мирний засіб боротьби проти пригноблення та необмеженої експлуатації з боку роботодавців. Момент для видання закону проти страйку сільських робітників було вибрано дуже вдало. Громадська думка та преса, зосередивши свою увагу на скликанні Думи та на пов'язаних з нею подіях, не звернули на цей законодавчий акт тієї уваги, на яку він заслужував; під гук тогочасних подій він проскочив непомітно. Але чинність його незабаром далася взнаки, і шпальти газет були переважані повідомленнями про криваві розправи над селянами.

Справа про страйки сільських робітників зацікавила громаду, оскільки більшість населення України було селянським, до того ж, вона отримала ще й національне забарвлення. Про становище сільських робітників писав журнал «Украинский вестник» («Илоты XX века», «На Украине»), автором яких був О. Лотоцький. Він же й був автором законопроекту про скасування закону 15 квітня проти страйків сільських робітників, цей проект фракція схвалила та передала трудовій групі, яка, з ініціативи фракції, внесла ту заяву до Думи. Проект вимагав негайно та рішуче скасувати цей жорстокий закон, який за заклик до страйку передбачав покарання до одного року тюремного ув'язнення [8, арк. 354]. О. Лотоцький підготував ще один законопроект – про хліборобські страйки, але фракція не встигла його обміркувати і він перейшов у спадщину до української фракції Другої Думи.

Українська громада активно займалася і проблемою єврейських погромів і жорстоких придушень селянських виступів. Проблема погромів обговорювалась на декількох пленарних засіданнях. В її обговоренні активну участь приймали депутати з України. Так, 6 червня 1906 р. М. Ковалевський звинуватив міністра внутрішніх справ, що частина його співробітників у Білостоці, Кишиневі й інших містах займалася підбуренням однієї частини населення проти іншої, у результаті чого і виникали криваві сутички – погроми. Він вимагав слідства та пошуку таємної типографії, що випускала різноманітну літературу, спрямовану проти мирних громадян [8, с. 381].

І. Шраг заявив, що всі, хто були у місцях погромів, мали можливість пересвідчитися, що вони були організовані урядовими службами. Він зупинився на Чернігівських подіях і наголосив на ролі газети «Черниговские губернс-

кие ведомости». В організації погрому явно простежувалася ненависть до єврейської частини населення міста. Міська дума робила їй зауваження, але безрезультатно. Далі депутат навів приклад, що натхненник погрому у Ніжині, професор місцевого інституту І. Лелеєв, не тільки не притягнутий до відповідальності, а й особа, наближена до місцевої адміністрації. На завершення свого виступу доповідач застеріг уряд, що погромники можуть вийти з-під контролю та змести навіть сам уряд. Депутат І. Шраг був притягнутий до судової відповідальності за думську промову з цього питання. Цього ж дня Ф. Штейнгель у своєму виступі провів паралель між Київським погромом 1905 р. і Білостоцьким 1906 р. Він звинуватив за підбурювання до погрому газету «Киевлянин». І в Києві, і в Білостоці першопричиною були брехливі чутки злодіянь євреїв проти православних. В обох погромах, як відзначив депутат, солдати та козаки охороняли погромників, а не їхніх жертв. Виходячи з цього, виступаючий зробив висновок, що немає сумніву у тому, що обидва погроми були організовані зверху, і закликав до ретельного розслідування цих подій [8, арк. 612]. Справу погромів у Першій Державній Думі до кінця не довели у зв'язку з її розпуском.

Цим проблемам було присвячено засідання громади 5 липня. Повідомлення про придушення селянських виступів у Чигиринському та Козелецькому повітах стурбували громадівців. Є. Шольп запропонував послати декількох депутатів на місце подій і розібратися самим. Голова І. Шраг зауважив, що становище у провінції дуже важке, війська оточують цілі повіти, жорстоко розправляються з селянами, блокують роботу депутатів на місцях. Л. Литвин пропонував послати депутатів на місце подій, але не для того, щоб заспокоїти народ, а щоб розслідувати злочини військ і поліції. Він говорив, як до нього приходили селяни та скаржилися: «За жидів заступаєтесь, а за

нас не хочете». Виступило 7 чоловік, пропозиції яких зводилися до одного – обрати комісію та послати на місце подій для збору матеріалів по злочинах поліції та військ. У зв'язку зі справою хліборобських страйків фракція внесла до Думи заяву про посилку на Київщину, Полтавщину та Чернігівщину депутатів. І. Шраг пропонував послати комісію у складі 3 осіб: Є. Шольп – Київська губернія, І. Шраг – Чернігівська, В. Шемет – Полтавська [10]. Але провести це рішення у життя не вдалося у зв'язку із розпуском Першої Державної Думи.

Таким чином, на початку ХХ ст. українська еліта розширила діапазон своїх дій і долучила до нього парламентську діяльність, досвід якої знадобився українському суспільству на початку 1990-х рр., так і на сучасному етапі у процесі боротьби за незалежність та у становленні суверенної держави та її інституцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусів В. Українська еліта: звідки ноги ростуть // Українська правда. 2009. 11 листопада.
2. Бонч-Осмоловский И. Работа Государственной Думы. Санкт-Петербург, 1906. 494 с.
3. Доманицький В. Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу // Громадська думка. 1906. 5 травня.
4. Думский сборник. I Государственная дума первого призыва (27 апреля – 8 июля 1906 г.). Санкт-Петербург, 1906. 400 с.
5. Локоть Т. Первая Дума // Статьи, заметки и впечатления бывшего члена Государственной Думы. Москва: Польза, 1906. 365 с.
6. Манифест 17 Октября 1905 г. // В сб. Законодательные акты переходного времени 1904-1906 гг. Санкт-Петербург, 1909. 460 с.
7. Обозреватель. Депутаты из территории Украины и их деятельность в Государственной думе // Украинский вестник. 1906. № 11. С. 852-865.
8. О погромах // Украинский вестник. 1906. № 8. С. 604-616.
9. Петергофское совещание о проекте Государственной Думы под личным его Императорского Велчества председательством. Секретные протоколы заседания 19-26 июля 1905 года. Берлин, б/г. 220 с.
10. Піснячевський В. Збори української парламентської групи // Громадська думка. 1906. 11 липня.
11. Посол І. Шраг в гостині у Чернігівських українців // Громадська думка. 1906. 26 квітня.
12. Учреждение Государственной Думы. Санкт-Петербург, 1905. С. 142-160.

Доморослий Валентин Українська парламентська еліта та її діяльність у боротьбі за вирішення політичних прав і свобод у діяльності Першої Державної Думи Російської імперії (1906 р.)

Стаття присвячена проблемам спроби вирішення представниками української парламентської еліти політичних прав і свобод для населення у діяльності Першої Державної Думи Російської імперії.

Подібна практика була першою в історії українського національного руху. Саме у цей час відбувається активізація процесу повернення української зросійщеної еліти до свого народу.

Завданням даної статті є дослідження спроби представників національної еліти вирішити проблему прав і свобод населення парламентським шляхом.

Ключові слова: парламент, громада, права, свободи, страйк, мітинг

Доморослий Валентин Украинская парламентская элита и ее деятельность в борьбе за решение политических прав и свобод в деятельности Первой Государственной Думы Российской империи (1906 г.)

Статья содержит проблемы решения представителями украинской парламентской элиты прав и свобод для населения в деятельности Первой Государственной Думы Российской империи.

Подобная практика была первой в истории украинского национального движения. Именно в это время активизи-

руется процесс возвращения украинской русифицированной элиты к своему народу.

Задание статьи исследовать попытки представителей национальной элиты решить проблему прав и свобод населения парламентским путем.

Ключевые слова: парламент, громада, права, свободы, стачка, митинг

Domoroslui Valentyn Ukrainian parliamentary elite and its activity concerning the struggle for political rights and freedoms in the functioning of the First State Duma of the Russian Empire (1906)

The article is about the issues of the struggle for nation's political rights and freedoms by representatives of Ukrainian parliamentary elite in the functioning of the first State Duma of the Russian Empire.

Our national elite has more than one thousand year history. It was the elite of Ukrainian nation which created Kievan Rus'. Intellectual elite of the Middle Ages such as Kliryk Ostozky, Herasym Smotrytskyi, Lavrentiy Zyzaniy with the support of Vasyl-Kostyantyn Ostozky developed education and science, paved the way for the increase of conscience of the nation. Elite of the nineteenth century worked in the verity of fields and enriched world cultural heritage: poet, painter and thinker Taras Shevchenko, composer Semen Hulak-Artemovsky, historians Mykola Kostomarov, Mykhailo Hrushevskiy, Dmyto Yavornytsky, the discoverer of X-rays, physicist Ivan Pulyuy, mathematician Mykhailo Ostrohradskiy, inventor and the author of the project of a rocket Mykola Kybalchich, poet Ivan Kotlyarevskiy, businessman and government officer Mykhailo Tereshchenko, poet and philosopher, thinker Ivan Franko, poetess Lesya Ukrainka. The beginning of the twentieth century is characterized by the new page in the history of national elite. Due to lack of readiness of Ukrainian nation to fight for national liberation part of it takes part in the new kind of social activity, such as parliamentary work as means of increase of the country's self-governance and a way to solve the problems of nation's political rights and freedoms.

The article is about the issues of the struggle for nation's political rights and freedoms by representatives of Ukrainian parliamentary elite in the functioning of the First State Duma of the Russian Empire. Similar process was the first one in the history of Ukrainian national movement. During this time the activization of Ukrainian elite's return from Russia to its own nation took place. The goal of this article is to search the tries of solving the issue of political rights and freedoms for the nation by the representatives of national elite through parliamentary activity.

Keywords: parliament, community, rights, freedoms, strike, rally

Надійшла до редакції 15.01.2018 р.